

БОГДАН ГАМЕРА

Богдан Гамера (нар. 1911 р.) — поет, прозаїк, публіцист. Автор книжок: «Наприклад, Плева» (1950), «Людські відчуття» (1951), «Слідами танків» (1952), «З гвинтівкою» (1959), «Час зречень» (1960).

ДОБРА ВОДА

— Кажеш, вудка та риба — то замало для великої пригоди? Залежно як на те подивитися. Ти, певно, читав Хемінгуея, авжеж? Я вже не кажу про «Старого і море», але оповідання про неслухняного Ніка, про його мандри з вудкою читав?

— Читав. І не раз читав. Але, мій любий, то ж Хемінгуей, і там якісь дикі води.

— Саме так. Це Хемінгуей, «це Америка, це край Ю-Ес-Ей», там усе може трапитись, а в наших краях нічого подібного не буває, правда? А я, бачиш, мав на рибалці велику пригоду, можливу тільки у нас.

— Зловив та-ку-у рибу?

— Ні.

— Величезна щука затигла тебе в воду, а ти схопив її за вухо і викинув на берег...

— Впіймав маленьку верховодку.

— І що з того?

— Коли хочеш послухати, то розповім.

— Слухаю, слухаю з великою увагою.

— Можеш і без уваги, то вже твоя справа. Бери закурюю. Знаєш, що наші води спустошені. Безгосподарність, стічні води, браконьєрство. За допомогою громадськості в окремих місцевостях досягнуто помітних зрушень на краще, але, щоб добитися докорінного зламу в цій справі, потрібно ще багато років. І поки що відкриття доброї води, де клює риба, — сенсація. Один з моїх колег знайшов таку воду. Не буду розповідати де саме, бо тебе це не дуже цікавить. А мені він наговорив про неї таких див, що я вирішив неодмінно там побувати. Матеріал для репортажу знайдеться будь-

де, а коли ще при цьому пощастить хоч раз по-людськи повудити...

— І пережити велику пригоду...

— Ну, на щось особливе я зовсім не сподівався. Між іншим, всяка риболовля — то пригода, тільки залежить, як хто на це дивиться. На місце дістався без особливих труднощів, зате знайти саме ту водойму, про яку розповідав колега, було не так просто. «Кривий рів», «Канали», «Добра вода» — всі ті назви, певно, попридумували мій знайомий або місцеві рибалки. Для всіх людей то були просто рови. Нарешті, знайшовся такий, що взявся мені допомогти. Показав, де канали, де кривий рів, та мене найбільше цікавила добра вода.

— Чи бачите оті чотири вільхи неподалік?

— Бачу.

— Це там. Однак не йдіть туди, бо то такий рів, що й гумові чоботи не допоможуть. І не перескочите. Треба звернути на стежку — і праворуч.

Подякувавши, я з нетерпінням рушив. До речі, все сходилося з поясненнями цього товариша, він не сказав лиш, скільки часу забере дорога туди.

— Але там обов'язково застанете дідуся, — докинув мій інформатор. З його тону я зрозумів, що та додаткова фраза має особливе значення.

— Якого дідуся? — обернувся я.

— Є тут у нас такий дідусь, котрий у цю пору завжди сидить над доброю водою.

— І я посиджу разом з ним.

— Ова! Це не так просто.

— Чому? — Все більше брала мене нетерплячка, проте показати йому спину й піти було б нечемно.

— Відразу запитася: «Рибальський квиток маєш, синку?»

— Відповім, що маю.

— «А правила знаєш, синку?»

— Знаю.

— «Тоді котися, синку, за двадцять метрів звідси!» — крикне дід і зарегоче. — А коли ви відійдете за двадцять метрів од дідушевого місця, то вловите там хіба що верховодку.

— Верховодка тж риба.

— Або йоржа.

Я махнув рукою й пішов, хоч ця людина таки трохи зіпсувала мені настрої. Мабуть, тільки тепер я пригадав, що й мій товариш також щось говорив про чудного дідуся, але тоді мене цікавила риба, а не дідусі, і я одразу викинув те з голови. Що ж, нічого не вдієш, коли вже приїхав. А може, з тим дідусем вдасться якось поладнати? Перебрав у пам'яті все, що мав при собі з рибальського причандалля, бо то дуже прикра річ, коли вже над водою виявиться, що забув щось. Приблизно те саме відчуваєш, якщо дівчина не прийде на побачення. Уявляєш собі?

Йдучи вологими лугами, зичив дідушеві нежиті, шлункових спазмів, ломоти в костях, взагалі чогось такого, що затримало би його вдома. А його місце я легко знайшов би, бо воно, напевно, добре витолочене.

Добра вода виглядала багатообіцяюче. Комиші, водяний стрі-

лолист, в'юнок болотяний, що під урвищами підходив аж до самого берега. А посеред заростей чисті плеса, наче залишені навмисне.

Діда я побачив здалеку. З його пози вгадав, що риба не клює. Розумієш, це відразу видно. Так само, як у кіно, коли по глядачах бачиш, цікавий фільм чи ні. Якщо рибалка воссїдає над водою, як в академії, то це означає, що з рибою кепсько. День випав, здається, не дуже вдалий, пекло, та до вечора було ще далеко, перед заходом сонця, може, почне брати. Знаєш, терпіння й оптимізм — то головне, без цього немислимий справжній рибалка. Дідусь навіть вухом не повів, коли я підійшов і зупинився за кілька кроків од нього. Може, глухий? Я ступив ще ближче й сїв. Він ані руш.

— День добрий, — сказав я майже пошепки.

— День добрий, — так само тихо відповів дід.

— Як там рибка?

Аж тепер він повернув до мене спокійне зморшкувате обличчя.

— А рибальський квиток при тобі, синку?

— Я без нього не прийшов би.

Окинув мене довгим поглядом.

— Ну, то присядь...

Я з полегкістю зітхнув. Ніби хлопчак, якому вибачено незаперечну провину, і заходився готувати риболовецькі снасті.

— Як сьогодні риба? — спитав я вже трохи сміливіше.

— Не дуже.

— А взагалі тут?

— Всяк буває. Інколи ловиться, а часом тільки дрібна верховодка.

— Ви з Варшави?

Він похмуро зиркнув на мене, проте в очах його я помітив зацікавленість.

— Звідки знаєш, синку?

— Так... просто вгадав, — збрехав я, бо пояснення, що мені досить було почути оте «дрібна верховодка», навряд чи задовольнило б його.

— А ти, синку, теж з Варшави?

— Так.

— І аж сюди за рибою?

— Наговорив мені один товариш, що тут така добра вода, то й вирішив спробувати щастя.

Далі розмова не пішла. Я приготував обидві вудки, прикинув на око глибину, закинув одну на дно, іншу — на «дрібну верховодку», запалив сигарету і все те мовчки. Дід тільки покрутив головою, коли я простягнув йому сигарети.

Краєчком ока я зауважив, що він сїпнувся до своєї вудки. Кинув погляд на його поплавець — не видно. Натягнута жилка гостро різала воду. Вколола заздрість, спортивна заздрість. Чи не могло те бидло вчепитися мені на гачок, на підтвердження того, що говорив товариш? А дідусь спокійно підмотував «жилку» на катушку. Видно було, що він рибалка досвідчений. За якусь хвилину біля його ніг виринула голова в'язя. Дідусь дістав підсаку й точним рухом підхопив рибину. В'язь чималенький, з кіло! Ще один напад заздрощів, а потім вже надія: а може, і в мене щось буде!

Я глянув на свої поплавці, а тоді втупився в дідуся. Ця людина мене дуже цікавила. Дивно! Мені часто траплялося сидіти отак над водою поряд незнайомого рибалки; перекинешся кількома словами щодо риболовлі і замовкнеш. А зараз мені весь час здавалося, що мушу йому розповісти щось цікаве.

Дідусь обережно зняв рибину з гачка, витягнув з води підсаку, власне, тільки її верхню частину. Спритно пересадив у сітку свою здобич, опустив її у воду, а затим взявся наживляти вудку. Тепер, крім отого дивного бажання щось розповісти йому, в мені пробудилась газетярська цікавість. Такий тип може часом багато знати, може багато про що розказати. Та що вдієш, коли він такий небалакучий. Не стану ж я йому закидати вудку в душу. Та, врешті, маю головний об'єкт своєї зацікавленості — поплавці. Стоять мертво, то правда, але ж ніхто не знає волі божої. Якби той старий пішов собі, перекинувся б я на його місце!

— Давно я був у Варшаві, — промовив дід. — В сорок п'ятому.

— Ого! — Мій вигук пролунав надто голосно. — Це значить, що ви не маєте уявлення, як вона нині виглядає. Де ви мешкали?

— На Волі.

— Знаю Волю, як власну кишеню, але сьогодні не пам'ятаю, що було на Волі в сорок п'ятому.

— Руїни, — буркнув він.

— Авжеж, руїни, руїни, скрізь були руїни, і тепер тільки й пам'ятаєш, що скрізь були руїни. Але коли й де що було, де й коли що споруджено, — все це майже стерлося в пам'яті. Були руїни, нині є чудове місто, і коли людина хоче щось пригадати, то мусить вдаватися до альбомів чи хронік. Е-е, сьогодні Воля, прошу вас, траса В-3, велична, освоєна.

— Забагато говориш над водою, синку, — лагідно зупинив він мене. — І надто голосно.

— Люди добрі! — вигукнув я. — Над водою не розмовляй, бо лякається риба, вдома не розмовляй, бо дружина розмовляє. Але ж колись треба виговоритися...

— Хіба то погано, що вдома дружина розмовляє?

— А добре?

— Спробував би без дружини.

Він сказав це таким тоном, що моя вдавана веселість згасла, мов блідий вогник.

— О, спробував би без дружини, синку, — повторив дідусь. — Я мав дві, власне, одну... Але можна сказати, що й другу. А тепер не маю жодної. Було в мене троє дітей, а тепер самотній. Та перша, та єдина, загинула на Волі, під час повстання. І діти.

— Мій батько теж загинув під час повстання.

— От бачиш, синку. Батько часом відлупцює, та коли його нема... Дружина базакає, діти пустують, та коли їх нема... Не раз хотілося до місяця завити... Чи читав коли, як вие людина? Ні. А я вив. Двічі. Вперше там, на Волі, на руїнах. То була могила моєї дружини і моїх дітей. А вдруге через п'ять років, на порозі своєї хати. Дивився на місяць і вив. Часом людині тільки й залишається.

Він змовк, а я зажурився. Після такого вступу не потягнеш свого співрозмовника за язик, а якщо той сам більше нічого не скаже, то втратиш неоціненне. Я так думав.

Та незабаром він заговорив знову:

— І ще до того собаку забив...

Я наготувався слухати: відчув, що він мусить виговоритися. Найшло на нього.

— Так собака в порівнянні з усім... — докинув я обережно, щоб підтримати розмову.

— Ба! Не завжди, синку. Собака і собака — так само, як людина і людина. Бачиш, синку, коли під час повстання загинули дружина й діти, коли я повив на руїнах, під якими вони лежали, то пізніше ліз туди, де найшвидше можна було дістати залізного гостинця. І нічого. Скінчилося тим, що фон Коморовський побалакав собі з фон Желевським і отих, котрі не залишилися під руїнами, вивезли, знищили, немов щурів, видушили, немов вошей. Ти того, синку, не зрозумієш, ніхто того не зрозумів, бо лише в концтаборі те можна було зрозуміти. Найгірше, що не було кінця. Трусився над кожною крихтою, аж поки дочекався тих, з червоними зірками, і знову зміг відчутти себе людиною. Добрів, синку, до Варшави, і що? Хоч би була могила дружини й дітей. А нічого нема, тільки руїни та дух тліну. Повернувся нікому непотрібний, і собі також.

— Навіщо? — втрутився я обережно. — Можна було зостатися і взятись до роботи.

— Тільки не там! — жахнувся він. — Боявся, розумієш, синку, боявся. Бо коли братися до тих руїн, то лише там, на Волі. А якби з-під того груддя витягнув шматок її сукенки або черевичок дитини... Боявся, розумієш? Ну, розумієш?!

— Розумію.

— Ось бачиш. Тому повернувся і пішов якнайдалі. Та був ще не старий, життя кликало. Життя — то паскудна сила, синку. Зустрів жінку, таку ж, як і я, що теж собі повила. Добра, лагідна душа. І так якось... навіть не брали шлюбу, бо вона хотіла в костьолі, а я ні... Зрештою, хіба шлюб єднає людей? Знайшов помешкання і роботу, і поволі стало ніби прояснятися. Життя — то паскудна сила. Здається, що все поламано, а воно якось зростається, відроста... Покохав її. Покохали одне одного, і дуже. Це правда, що до тої на животі повз би, але що ж — тої не було. Прибився до нас пес. Гарна вівчарка. Дружина назвала його Блеком. Дивно, але не хотіла сказати, чому саме так. У свято, а часто й після роботи я вискакував по рибу, бо тоді, синку, ще було що ловити, не так, як нині. А вона тішилась, коли щось приносив додому.

Якось, а то було в п'ятдесятому, в серпні, вертався з рибою пізнього вечора. Стукаю в двері, не відповідає. Ми тоді мешкали в невеличкому будиночку, з городом. Блек гавкає, а дружина не відповідає. В кімнаті світиться і замкнено зсередини. Стукаю дужче, може, заснула? Дарма. Виламав двері, пес підскакує до мене, метляє хвостом, а морда в крові. Заходжу в спальню, а моя лежить під вікном з перегризеним горлом. Купила собі, синку, смугастої тканини на піжаму. Того вечора закінчила шити і приміряла. В тій піжамі й лежала, з перегризеним горлом.

Я слухав з таким відчуттям, наче й мені роздерто горло. Дідусь монотонно вів далі:

— А Блек крутить хвостом, дивиться в очі, чекає, щоб похвалили. Наш любий Блек. Чи не завив би ти, синку?

Зупинився на мить, наче даючи мені час обміркувати відповідь.

— І я змушений був його забити, — кинув, нарешті, похмуро. — Мусив! А знаєш, синку, за що?

— Та... воно зрозуміло, — вимовив я.

— Так, за дружину. Але чи можна було його за це винуватити? Чи його це вина? Люди його так навчили. Мав би бути розумнішим від людей, повинен був бачити, що таким не варто довіряти. Мав бачити, що й підлі люди є на світі. Авжеж, то тільки пес, звичайно. Але який?

— То був есесівський пес.

— Так.

— Небезпечний.

— Що мені небезпечний! — Він сіпнувся знову. — Так, небезпечний — його хотів забити міліціонер. Але я сказав: ні, я сам. Знаєш, за що? За те, що дивився мені в очі, крутив хвостом і чекав на похвалу. За те, що мене, мене вважав за такого, як оті, що його вчили. За те, синку.

Він знову замовк. Незабаром став змотувати вудку. Я розумів його. Можливо, це вперше дідусь виказав, яке страшне горе гнітить його, і тепер хоче побути на самоті. Спершу я зрадів, що звільняється рибне місце, але відразу ж подумав, що не зможу перейти туди. Може, то й дурниця, але мені тоді здавалося, що то було б святотатство.

Дідусь витягнув сітку з води. Тепер я зміг роздивитися, що в ній. Кілька гарних в'язів, лящ, мов пательня, кілька верховодок. Дістав з сітки ляща. Уважно глянув на нього, а коли риба енергійно замотиляла хвостом, обережно пустив її у воду. Вийняв в'язя — і сцена повторилася.

— Що ви робите?! — не витримав я.

— Те, що бачиш, синку, — відповів дід спокійно.

— Наловили, а тепер випускаєте?

— Риба довірлива, синку. Поки не побувала на гачку, летить на будь-яку приманку. Коли ніколи не ловились ані її тато, ані її мама і дідусь, то летить. Чув, синку, про спадковість? Покоління поколінню передає свій життєвий досвід. І нащадки тих, хто вже мав такий досвід, на будь-яку приманку не полетять. Та люди вигадують щоразу нові приманки. Треба риб вчити, синку, щоб набиралися досвіду і передавали його нащадкам. Залишу собі тільки покалічених, а здорові хай собі йдуть, вже мудрішими, ніж були. Отак, синку.

Краєчком ока я побачив, що з одним з моїх поплавців щось діється. «Певно верховодка. Маленька верховодка», — байдуже подумав я.

— До побачення! — дідусь підвівся.

— До побачення, — відповів я сердечно. Підсік рибу, викинув на берег. Верховодка, навіть не погана. Але коли б навіть золоту рибку впіймав, не знаю, чи відвернула б вона мої думки від сутулої людини, що неквапливо йшла від берега.

Скільки років мати намагалася виплекати в моїй уяві шляхетний образ батька, але ніколи я не відчував того сердечного тепла, що свідчить про справді велике почуття. Чому ж тепер я відчув це тепло?